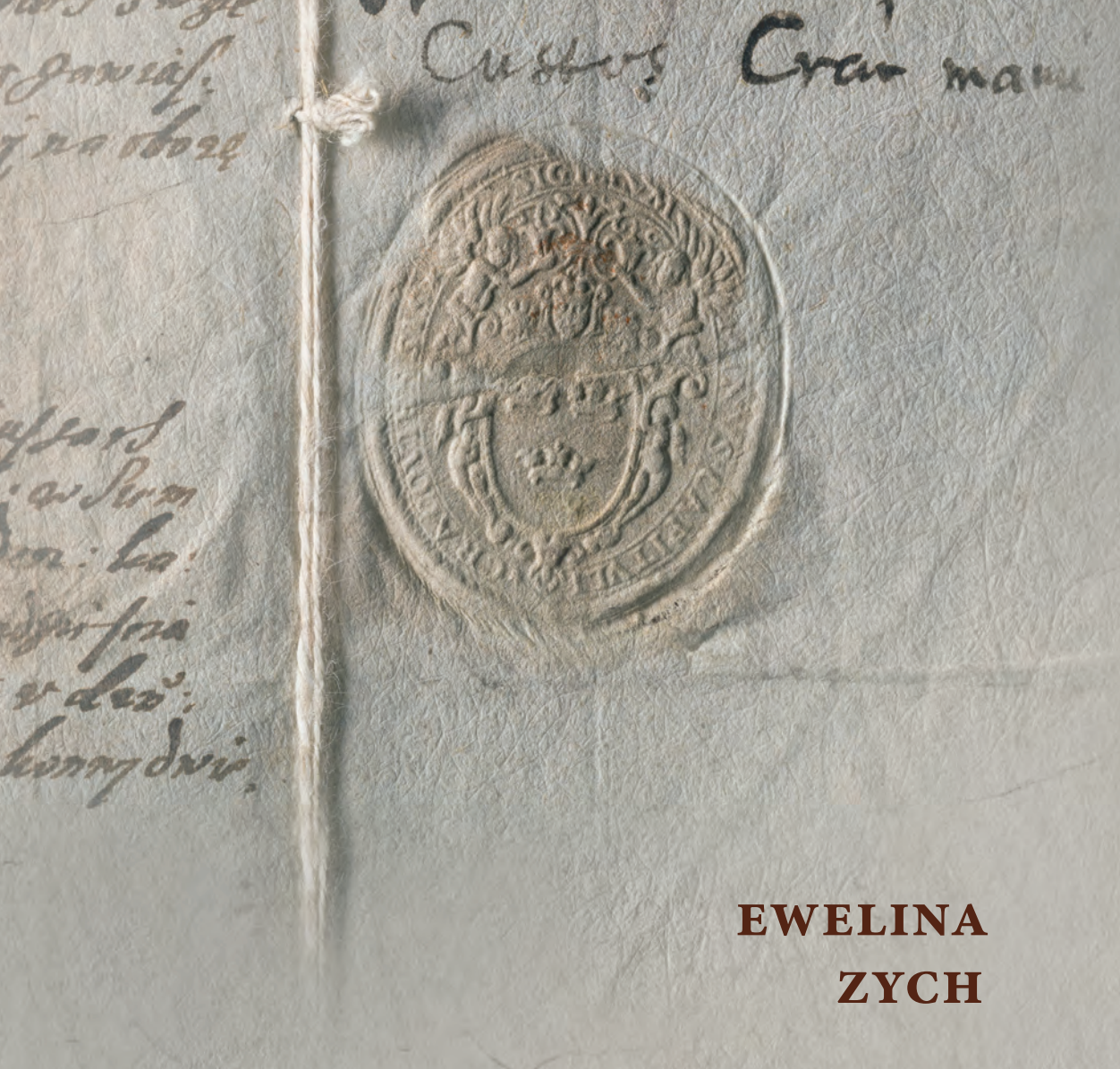




EWELINA
ZYCH

ARCHIWUM
KRAKOWSKIEJ
KAPITUŁY
KATEDRALNEJ

OD XVI WIEKU
DO 1879 ROKU

Archiwum
Krakowskiej Kapituły Katedralnej od
XVI wieku do 1879 roku





Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej

tel. + 48 572 293 827

www.akkk.com.pl

Wawel 3, 31-001 Kraków



TOM 12

redaktor serii: ks. JACEK URBAN

Ewelina Zych

Archiwum
Krakowskiej Kapituły Katedralnej
od XVI wieku do 1879 roku



Kraków 2020

Ewelina Zych
Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, Kraków
✉ <https://orcid.org/0000-0003-1983-3160>
✉ ewelina.zych@interia.eu

© Copyright by
Ewelina Zych, Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, 2020

Recenzenci: prof. dr hab. Zdzisław Noga, UP,
dr hab. prof. UJ Wojciech Krawczuk, ks. prof. dr hab. Jacek Urban, UPJPII

Opracowanie redakcyjne: Justyna Wójcik

Projekt okładki: Marta Jaszczyk

ISBN 978-83-8138-331-8 (druk)
ISBN 978-83-8138-332-5 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381383325>

Na okładce wykorzystano fotografie pieczęci Krakowskiej Kapituły Katedralnej
(AKKK, Inv.B.219; A.Dom.23/33); fot. Łukasz Michalak

Publikacja sfinansowana przez Archiwum i Bibliotekę Krakowskiej Kapituły Katedralnej

Niniejsza publikacja to praca doktorska obroniona na Wydziale Historii
i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.
Praca została wyróżniona *Nagrodą Rektora* Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

*Moim Babciom –
Helenie i Stefanii*

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Wstęp	11
ROZDZIAŁ 1. Wprowadzenie.....	17
1. Stan badań.....	17
2. Skarbiec – archiwum – biblioteka – terminologia	34
3. Archiwum Kapitulne na Wawelu a Archiwum Konsystorskie w Krakowie.....	49
ROZDZIAŁ 2. Pracownicy i opiekunowie Archiwum Kapitulnego.....	53
1. Terminologia i normy prawne.....	53
2. Kanclerz i prefekt archiwum.....	57
3. Notariusze-archiwariusze Kapituły krakowskiej. Obsada urzędu.....	66
4. Obowiązki notariuszy Archiwum Kapitulnego	71
5. Mieszkanie i uposażenie notariuszy.....	85
ROZDZIAŁ 3. Pomieszczenia archiwalne i ich wyposażenie.....	115
1. Pomieszczenia katedry na Wawelu	115
2. Prokuratoria kapitulna i <i>Pisarnia (Pisaria)</i>	137
3. Wyposażenie pomieszczeń	141
ROZDZIAŁ 4. Zasób Archiwum Kapitulnego na Wawelu	155
1. Wprowadzenie	155
2. Zasób w świetle inwentarzy z początku XVI w. i z około 1870 r.	164
3. Gromadzenie	189
4. Rzeczy i przedmioty niearchiwalne.....	220
ROZDZIAŁ 5. Zabezpieczanie zbioru, opracowywanie i konserwacje	225
1. Kapituła wobec zbioru.....	225
2. Ochrona pomieszczeń	235
3. Opracowywanie zbiorów i pomoce archiwalne.....	237
4. Konserwacje, naprawy, kopiaż i odpisy	266
ROZDZIAŁ 6. Udostępnianie	281
1. Kwerendy w okresie staropolskim	283

2. Wypożyczenia i zwroty	292
3. Kwerendy w XIX w.	318
Zakończenie	331
Bibliografia	343
Aneksy	373
Aneks 1. Notariusze/pisarze Krakowskiej Kapituły Katedralnej	374
Aneks 2. Wynagrodzenie <i>in consolationem</i> (tzw. konsolacja) wypłacane notariuszowi Krakowskiej Kapituły Katedralnej	399
Aneks 3. Wynagrodzenie kwartalne wypłacane notariuszowi Krakowskiej Kapituły Katedralnej	403
Aneks 4. Wynagrodzenie dla notariusza Kapituły krakowskiej – kolęda i inne święta	406
Aneks 5. Inwentarz z 1745 r.	414
Aneks 6. <i>Libri Archivi</i> w spisie A.Arch.9/58 – próba zestawienia ze współcześnie zachowanymi woluminami z serii LA	417
Aneks 7. Wypożyczenia z Archiwum Kapitulnego – przykłady	419
Aneks 8. Wypożyczenia na sejmy (XVI – pierwsza połowa XVII w.)	425
Spis fotografii	429
Spis tabel	431
Archives of the Cracow Cathedral Chapter from the 16 th Century to 1879	433
Indeks nazwisk	435

Wykaz skrótów

ABMK	– „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”
AKKK	– Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej
AKMKr	– Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie
ANK	– Archiwum Narodowe w Krakowie
B.Czart.	– Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie
BM	– biskup i męczennik
gr	– grosz
grz.	– grzywna
IUD	– Iuris Utriusque Doctor (doktor obojga praw)
IUM	– Iuris Utriusque Magister (magister obojga praw)
KKK	– Krakowska Kapituła Katedralna
KZPS	– <i>Katalog zabytków sztuki w Polsce</i>
Med.D.	– Medicinae Doctor (doktor medycyny)
PSB	– <i>Polski słownik biograficzny</i>
S.Th.D.	– Sanctae Theologiae Doctor (doktor teologii)
S.Th.M.	– Sanctae Theologiae Magister (magister teologii)
WMK	– Wolne Miasto Kraków
WŻDW	– <i>Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu</i>
zł	– złoty
złp, zł pol.	– złoty polski
złr	– złoty reński
zł węg.	– złoty węgierski

Wstęp

Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej, nazywane w skrócie Archiwum Kapitulnym na Wawelu, może poszczycić się wielowiekową historią i bogatymi zbiorami, wśród których znajdują się manuskrypty o niebagatelnym znaczeniu dla historii naszego kraju oraz dla dziejów Kościoła. Obecnie jest jedynym w Polsce funkcjonującym w pełni samodzielnie archiwum kapituły katedralnej¹. Od lat stanowiło i nadal stanowi przedmiot zainteresowania badaczy reprezentujących różne dziedziny nauki. Mimo to do tej pory żaden z nich nie podjął się przygotowania obszerniejszej pracy na temat losów tej instytucji. Pod koniec XIX i w XX w. publikowano artykuły i rozdziały w pracach, w których odnoszono się do historii tego archiwum w poszczególnych stuleciach oraz do jego zasobu².

Spośród innych archiwów kapituł katedralnych funkcjonujących w przeszłości na ziemiach polskich (a obecnie wchodzących w skład zasobów innych archiwów) jedynie archiwum kapituły lwowskiej doczekało się opracowania monograficznego. Pozostałe, podobnie jak krakowskie Archiwum Kapitulne, były wzmiankowane w pracach poświęconych poszczególnym kapitułom katedralnym lub publikowano na ich temat krótkie artykuły³.

Ten stan rzeczy miał ogromny wpływ na decyzję o wyborze tematu niniejszej rozprawy, w której zdecydowano się opisać dzieje Archiwum Kapitulnego na Wawelu od XVI w. do lat 80. XIX w. Jako datę początkową obrano początek XVI stulecia – jest to czas, z którego pochodzi pierwszy zachowany inwentarz archiwum i biblioteki Krakowskiej Kapituły Katedralnej⁴. Zawarto w nim zarówno spisy ksiąg rękopiśmiennych

¹ Obok niego funkcjonuje jeszcze Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu, którego zbiory zostały zdeponowane w sandomierskim Archiwum Diecezjalnym.

² Należą do nich prace przygotowane przez ks. Ignacego Polkowskiego, ks. Tadeusza Glemmę, ks. Jacka Urbana. Ponadto informatory, w których podano informacje o zasobie tego archiwum. Literaturę dokładniej opisano w rozdziale 1 niniejszej rozprawy, dlatego też we wstępie zdecydowano się jedynie zasygnalizować jej istnienie.

³ Literaturę omówiono w rozdziale 1.

⁴ Obecnie obowiązująca nazwa to: Kapituła Metropolitalna w Krakowie, jednak w pracy zachowano dawne nazewnictwo, do którego też nawiązuje nazwa archiwum.

i drukowanych, jak i wykaz dokumentów (przeważnie pergaminowych), które w tym czasie znajdowały się w posiadaniu Kapituły. O ile spisy ksiąg (biblioteki) zachowały się również z wcześniejszych stuleci (najstarszy pochodzi z 1110 r. i jest zarazem inwentarzem skarbcza katedralnego), o tyle w przypadku dyplomów jest to najstarszy znany współcześnie inwentarz tego archiwum. Dlatego też czasy bliskie jego powstaniu zdecydowano się obrać jako datę początkową dla ram czasowych niniejszej pracy. Drugą z dat – końcową – wyznacza rok 1879, czyli moment, gdy Kapituła zamianowała archiwariuszem ks. Ignacego Polkowskiego, pierwszego w dziejach Archiwum Kapitulnego na Wawelu historyka i profesjonalnego archiwistę, któremu powierzono pieczę nad zasobem gromadzonym przez stulecia przez kolejne pokolenia prałatów i kanoników Krakowskiej Kapituły Katedralnej. Niniejsza rozprawa odnosi się więc do okresu, gdy zasób archiwum jest uchwytany za sprawą przekazów źródłowych, jakimi są inwentarze, ale gdy jeszcze brak jest profesjonalnego archiwisty, który zatroszczyłby się o nie.

Przygotowując pracę, autorka postawiła sobie m.in. następujące pytania: kto zajmował się Archiwum Kapitulnym? Jak często (i dlaczego) zmieniano osoby zajmujące się archiwum? Gdzie przechowywano archiwalia? Jak o nie dbano? Kto i kiedy porządkował archiwum? W jaki sposób Kapituła udostępniała swoje archiwalia? Jaki układ nadawano archiwaliom? Jak często go zmieniano? Czy w archiwum panował porządek? Czego możemy dowiedzieć się z inwentarzy archiwum? Co przechowywano w archiwum? Jak wyglądały pomieszczenia, w których przechowywano archiwalia? Jakie były zarządzenia Kapituły odnoszące się do funkcjonowania Archiwum Kapitulnego?

Przeważająca część źródeł potrzebnych do przygotowania niniejszej pracy jest przechowywana w miejscu, które stanowi zarazem temat rozprawy, czyli w Archiwum i Bibliotece Krakowskiej Kapituły Katedralnej. Wśród nich należy wymienić metrykę kapitulną⁵. To księgi, w których przynajmniej od XV po XX w. spisywano relacje z posiedzeń Kapituły. Uzupełnienie dla nich stanowią *Prothocollony*, czyli bruliony (brudnopisy) spisywane przeważnie przez notariuszy kapitulnych. W sprawozdaniach z poszczególnych kapituł generalnych i partykularnych możemy natrafić na informacje o archiwariuszach, kanclerzach Kapituły, zmianach na stanowisku notariusza kapitulnego (a w wielu przypadkach zarazem pracownika archiwum), podejmowanych próbach porządkowania, remontach, zasadach przechowywania i udostępniania archiwaliów, ich wypożyczeniach i wielu innych kwestiach. Obok nich ważnym źródłem są inwentarze zasobu. Dowiadujemy się z nich nie tylko, co było przechowywane w archiwum, ale również w jakim porządku oraz jak zasób archiwum rozwijał się i zmieniał w kolejnych stuleciach. Czasem możemy też natrafić w nich na wzmianki o wyglądzie pomieszczeń, w których przechowywano archiwalia. Informacji o pomieszczeniach (a czasem też o dokumentach i manuskryptach) dostarczają ponadto wizytacje

⁵ Wypisy źródłowe z *Acta actorum* oraz innych ksiąg archiwalnych opublikował ks. Bolesław Przybyszewski w kolejnych tomach *Wypisów źródłowych do dziejów Wawelu* (pełna lista w rozdziale 1).

i inwentarze katedry krakowskiej oraz inwentarze i rewizje znajdującego się na Wawelu domu notariusza kapitulnego (tzw. *Pisarii*). Ponadto materiał źródłowy przydatny przy odtwarzaniu dziejów Archiwum Kapitulnego został zawarty w księgach rachunkowych prowadzonych przez prokuratorów kapitulnych i prefektów *fabrica ecclesiae*, serii ksiąg *Libri Archivi*, gdzie znajduje się m.in. nowożytna korespondencja kierowana do Kapituły oraz testamenty kanoników i biskupów, a także w aktach luźnych odnoszących się do katedry, Kapituły oraz samego archiwum.

Dodatkowo posiłkowano się archiwaliami przechowywanymi obecnie w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Archiwum Narodowym w Krakowie i w Bibliotece Książąt Czartoryskich w Krakowie.

Niniejsza rozprawa składa się z sześciu rozdziałów. W każdym z nich wpierw stara-no się przedstawić ogólny zarys problematyki, w oparciu o dostępną literaturę odnoszącą do zagadnień archiwistycznych oraz do najstarszych polskich kapituł katedralnych, a następnie omówić w sposób dokładny te same kwestie już w odniesieniu do Archiwum Kapitulnego na Wawelu. Podjęto decyzję, by w tytule części rozdziałów (i podrozdziałów) nie powtarzać nazwy Archiwum Kapitulnego, co czyni spis treści bardziej przejrzystym. Wszystkie rozdziały odnoszą się do tego archiwum, dlatego też uznano, że jest to zbędne. Zdecydowano, że praca będzie miała układ chronologiczno-rzeczowy, ponieważ taka koncepcja bardziej służy omówieniu wewnętrznych dziejów Archiwum Kapitulnego na Wawelu, choć niejako ze stratą dla omówienia wydarzeń archiwalnych na tle historii Kapituły, katedry na Wawelu, Krakowa czy Polski.

Pierwszy rozdział stanowi rozbudowane wprowadzenie do tematu. Dlatego też to w nim, a nie we wstępie zdecydowano się w sposób obszerny omówić stan badań nad archiwami kapitulnymi w Polsce i w Europie. W rozdziale pierwszym przedstawiono terminologię, jaką na przestrzeni stuleci stosowano, by nazwać pomieszczenia, w których przechowywano akta, dokumenty i księgi. W tym też rozdziale omówiono po-krótkie Archiwum Konsystorskie w Krakowie oraz zależności między nim a Archiwum Kapitulnym na Wawelu.

Drugi rozdział odnosi się do pracowników Archiwum Kapitulnego na Wawelu. Omówiono w nim terminologię związaną z osobami pracującymi w archiwach (głównie kapitulnych), dzieje prałatury kanclerza w Krakowskiej Kapitułe Katedralnej, funkcję prefekta Archiwum Kapitulnego oraz notariusza i archiwariusza kapitulnego. Przedstawiono zasady, na jakich odbywało się obsadzanie urzędu notariuszowskiego w Kapitułe krakowskiej (nierazko zarazem stanowiska archiwariusza), a także obowiązki pracowników Archiwum Kapitulnego. Rozdział ten uzupełniają informacje na temat mieszkania notariusza kapitulnego oraz uposażenia tego urzędnika.

W trzecim rozdziale omówiono pomieszczenia znajdujące się w katedrze na Wawelu lub w jej najbliższym otoczeniu, w których w kolejnych stuleciach Krakowska Kapituła Katedralna przechowywała swoje archiwalia (skarbiec, zakrystię, kapitularz, magazyny archiwalne). Ponadto pochyłono się nad sprawą przechowywania akt, ksiąg

i dokumentów w siedzibie prokuratora Kapituły oraz w kamienicy notariuszowskiej (wspomnianej *Pisarii*). Dalej omówiono kwestie związane z wyposażeniem pomieszczeń archiwalnych w sprzęty niezbędne do pracy i przechowywania zbiorów.

Czwarty rozdział odnosi się do zasobu Archiwum Kapitulnego na Wawelu. Po obszernym wprowadzeniu omówiono zasób w oparciu o inwentarz z początku XVI w. oraz o inwentarze z lat 70. XIX w. Dalej, w punkcie *Gromadzenie*, omówiono rozwój zasobu archiwalnego w kolejnych stuleciach. Posłużyły do tego informacje zawarte w inwentarzach archiwum oraz przekazy źródłowe znajdujące się m.in. w metryce kapitulnej. Temat gromadzenia archiwaliów został ujęty w ośmiu odsłonach, z zastosowaniem podziału rzeczowego. Omówiono kolejno gromadzenie akt i dokumentów związanych z: Krakowską Kapitułą Katedralną, kanonikami tejże Kapituły, katedrą na Wawelu, kolegiatami katedralnymi, kościołami kolegiackimi na Wawelu, diecezją krakowską, kościołami i klasztorami krakowskimi oraz osobami obcymi. W tym też rozdziale poruszono kwestię przedmiotów niearchiwalnych, które z różnych przyczyn przechowywano w pomieszczeniach archiwalnych razem z manuskryptami.

Rozdział piąty dotyczy spraw związanych z zabezpieczaniem, opracowywaniem i konserwacją zasobu Archiwum Kapitulnego. Omówiono w nim wprowadzane przez Kapitułę zasady mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa należącym do niej archiwaliom oraz ochronę pomieszczeń, w których je przechowywano. Ponadto w tym rozdziale przedstawiono przebieg zleczanych przez Kapitułę prac mających na celu opracowywanie zasobu i przygotowywanie pomocy archiwalnych, które ułatwiały orientowanie się w zasobie archiwalnym. Dalej omówiono podejmowane na przestrzeni stuleci próby napraw i konserwacji poszczególnych ksiąg i dokumentów oraz praktykę sporządzania kopiaruszy oraz odpisów.

Rozdział szósty poświęcono zagadnieniu udostępniania archiwaliów należących do Krakowskiej Kapituły Katedralnej. Omówiono w nim kwerendy w okresie staropolskim i XIX w. oraz praktykę wypożyczania zbiorów.

Treść pracy uzupełnia trzynaście tabel umieszczonych w tekście oraz osiem tabel w aneksie, w których przygotowano zestawienia ułatwiające zbiorcze potraktowanie i omówienie zagadnień odnoszących się do kwestii związanych z wynagrodzeniem pracowników oraz zasobem Archiwum Kapitulnego. Ponadto w formie tabelarycznej zestawiono notariuszy pracujących dla Krakowskiej Kapituły Katedralnej od XVI w. po rok 1879. W przypadku tej tabeli jako materiał źródłowy posłużyły przede wszystkim informacje pochodzące z *Acta actorum*.

Główną metodą badawczą stosowaną podczas przygotowywania pracy była analiza źródeł archiwalnych. Została uzupełniona o elementy statystyczne. Ponadto przygotowując niniejszą pracę, posłużono się metodami: porównawczą, prozopograficzną i chronologiczną. Metoda porównawcza została zastosowana w miejscach, gdzie przedstawiono poszczególne zagadnienia, których dotyczy niniejsza rozprawa, odnosząc je do przykładów z innych kapituł katedralnych na ziemiach polskich. Głównie w roz-

dziale drugim znalazła zastosowanie metoda statystyczna, w miejscach, gdzie zostały omówione kwestie związane z uposażeniem notariusza kapitulnego. Metoda prozopograficzna posłużyła przede wszystkim do przygotowania rozdziału drugiego, w którym omówiono pracowników i osoby odpowiedzialne za Archiwum Kapitulne na Wawelu – mianowicie kanclerzy Kapituły oraz notariuszy kapitulnych. Konstruując poszczególne rozdziały i podrozdziały, nadano im układ rzeczowy, natomiast w obrębie tych ostatnich omawiane zagadnienia przedstawiono w porządku chronologicznym. Tym sposobem nadano pracy układ rzeczowo-chronologiczny.

Na koniec chciałabym podziękować mojemu Promotorowi ks. profesorowi Jackowi Urbanowi za pomoc przy wyborze tematu rozprawy, a później za wszelką pomoc i cierpliwość przy realizowaniu go (za dobre rady, rozmowy, które motywowały do dalszej pracy, i stawianie poprzeczki coraz wyżej i wyżej). Chciałabym również podziękować moim Rodzicom za wsparcie udzielone mi na każdym etapie mojej edukacji i za to, że po prostu byli i są przy mnie oraz mojej Siostrze. Ponadto chciałabym złożyć podziękowania Recenzentom mojej rozprawy doktorskiej za przeczytanie jej i przygotowanie recenzji, w których zawarli wiele cennych dla mnie wskazówek, dzięki którym spojrzałam na niektóre zagadnienia z innej strony i które pomogły przygotować rozprawę do ogłoszenia drukiem. Na koniec chciałabym jeszcze podziękować wszystkim osobom, które choć w najmniejszym stopniu przyczyniły się do tego, by praca ta mogła powstać.

Przedstawiona do oceny dysertacja, z którą zapoznałem się z wielkim zainteresowaniem i równie dużym pożytkiem [...], jest monograficznym studium historii jednego z najcenniejszych polskich archiwów, które jako jedyne samodzielne archiwum kapitulne funkcjonuje nieprzerwanie od średniowiecza po dziś dzień.

(z recenzji prof. Zdzisława Nogi)



[...] praca należy do rzadkiego gatunku rozpraw poświęconych „długiemu trwaniu” instytucji. [...] Przedmiot rozprawy, czyli Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej, jest z punktu widzenia dziejów archiwów zupełnie wyjątkowy, tak pod względem znaczenia, bogactwa zasobu, jak i długości trwania. Archiwum przetrwało jako odrębna instytucja akcję koncentracji zapoczątkowaną w latach 20 wieku XX i funkcjonuje po dziś dzień.

(z recenzji prof. Wojciecha Krawczuka)



<https://akademicka.pl>